

Лапан В.
*студент групи СРСП-21
юрдичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету
Науковий керівник: д.психол.наук, професор,
професор кафедри психології та
соціальної роботи ТНЕУ
Шандрук С.К.*

ТЕЗАУРУС ЯК ЗАСІБ І СПОСІБ РОБОТИ З ПОНЯТІЙНИМ АПАРАТОМ СОЦІАЛЬНОЇ НАУКИ

Нині пропонується новий підхід до розгляду тезауруса як методу, способу роботи з понятійним апаратом соціальної науки. Використавши принцип «обертання ролей» або «обертання методу», результат (готовий тезаурус) перетворений в свою протилежність і тим самим стає вихідним пунктом нового процесу. Процес побудови тезауруса перетворюється в метод виявлення системи понять соціальної науки. Однією з головних цілей пошуку системи є саме її здатність пояснити і поставити на визначене місце навіть той матеріал, який був задуманий і отриманий дослідником без всякого системного підходу [1-2]. Для того, щоб вести мову про систему понять, необхідно виявити цю систему і висловити її відповідним чином, тобто зробити її доступною для огляду, а для цього необхідний, перш за все, відповідний метод.

Один з найважливіших принципів системного підходу, як відомо, полягає в тому, що для вивчення властивостей будь-якого об'єкта, його треба розглядати в якості компонента деякої системи, в рамках якої він вступає в різноманітні відносини із іншими її компонентами. Дотримуючись цього принципу, говорити про систему понять психології можна, розглядаючи кожне поняття у взаєминах з усіма іншими поняттями даної науки. Труднощі тут полягають в тому, що в чистому вигляді ця системна організація ніде не виявляється. Тому тут необхідний метод, який дозволив би виявити цю систему і представити її в експліцитній формі, в доступному для огляду вигляді.

Всім цим вимогам відповідає тезаурус, який розглядається як мета і одночасно результат тезаурусної діяльності, тобто самого процесу аналізу і проектування системи, включаючи і сам спосіб презентації цієї системи. Процес побудови тезауруса перетворюється в метод. Переходячи до розгляду методу, який для зручності назовемо «тезаурусний», відзначимо, що він заснований на методиці розробки інформаційно-пошукових тезаурусів. Ця методика відпрацьована для технічних дисциплін і в даний час успішно розробляється в галузі соціономічних наук. На її основі, але з деякими модифікаціями створені тезауруси з мовознавства, етики, філософії, психології та ін. Пропонований метод, будучи тісно пов'язаним з вищевказаною методикою, зорієнтований на конкретні завдання в соціальній науці і побудований як керівництво для роботи з понятійним апаратом цієї науки.

Систематизація соціальних понять за допомогою даного методу здійснюється двома шляхами: дедуктивним – розбиттям усього понятійного континууму на рубрики та індуктивним – угрупованням слів і сходженням до рубрик. В якості вихідних рубрик виступають зазвичай найменування тематичних сфер, областей і підобластей науки. Аналогічний статус мають рубрики, які одержуються індуктивним шляхом. Розробка попередньої класифікації є лише першим кроком на шляху систематизації понять. На цьому етапі багато чого залежить від: а) світоглядних установок укладачів тезауруса; б) наявності науково-розроблених класифікацій; в) наявності бібліотечних класифікацій; г) наявності інформаційно-пошукових рубрикаторів.

Зібраний матеріал представляє досить строкату картину. Аналіз класифікацій із зарубіжних термінологій, словників і енциклопедій, з інформаційних джерел і бібліотечних й бібліографічних видань показує, що єдиної класифікації в зарубіжній соціальній науці немає. У кожному окремому випадку класифікація або теоретично проектується, причому в ній чітко помітна суб'єктивна позиція автора, або просто підганяється під наявний матеріал, наприклад, на потік літературних джерел. Аналіз класифікацій з різних зарубіжних джерел

(енциклопедій, довідників) і вітчизняних (бібліотечні класифікації, рубрикатори) показав, що немає єдиної загальноприйнятої класифікації галузей соціальної сфери. Це питання вимагає, очевидно, окремого вивчення і спеціальної розробки.

Попередня класифікація дозволяє зазвичай окреслити межі предметного поля (кордону тезауруса) і одночасно розбити його на частини. Іншими словами, задається деяка сітка класифікаційних осередків (таксонів). На наступному етапі терміни зіставляються із цими таксонами. Накопичення термінів поєднується з їх розподілом за наявними рубриками. Цей етап, з одного боку, слід розглядати як попереднє впорядкування термінології, тобто розбиття всього масиву термінів на підмасиви, а з іншого боку, як контроль чіткості обраної класифікації, що, на наш погляд, важливо для соціальної сфери як науки. Іншими словами, якщо такий розподіл за рубриками не залишає «повислими в повітрі» терміни і не викликає сумнівів у авторів тезауруса, значить класифікація досить чітка. На цьому етапі роботи вдається також виявити співвідношення загальних (для всіх або декількох областей науки) і вузькоспеціальних термінів, виявити взаємозв'язок окремих областей науки, а також визначити зв'язку з іншими галузями знань.

Пристаючи до створення тезауруса, необхідно визначити широту його охоплення. Так, наприклад, приступаючи до роботи над тезаурусом соціальної роботи, після розробки попередньої класифікації (фіксації її підобластей і виявлення категорій) необхідно вирішити, як вести подальшу роботу. Чи складати тезаурус, виконуючи всі рубрики, або обрати деяку їх частину. Основним критерієм відбору термінів для тезауруса є їх значимість і інформативність. У інформаційно-пошуковому тезаурусі ця значимість визначається цілями інформаційного пошуку та інтересами споживачів. В нашому випадку вона повинна визначатися статусом поняття: його роллю в системі соціальних понять. Відбір термінів заснований на двох взаємодоповнюючих підходах: евристичному, тобто на основі знань укладачів і експертів тезауруса; статистичному, заснованому на складанні частотних словників або списків. Терміни для тезауруса відбираються з енциклопедій, тлумачних словників, термінологічних довідників, підручників, монографій і наукових журналів.

Проблема створення такого словника соціальної сфери, який був би не просто набором термінів, а представляв би собою систему термінів адекватну системі понять даної науки, та при цьому відображав би всі хвилюючі проблеми, питання, здається не тільки складною, але й просто нерозв'язною. Однак, як показав аналіз вивчених нами словників, кожен з словників в тій чи іншій мірі, з більшим чи меншим успіхом вирішує певне завдання. Вивчення цілей і завдань авторів словників, їх підходів до вирішення, систематизування існуючих словників за типами – дозволяє простежити тенденції і історичну динаміку розвитку даної діяльності. З'ясування цього безсумнівно сприятиме виробленню шляхів (підходів), до підвищення ефективності даної діяльності, а це в свою чергу оптимізації умов розвитку самої соціальної науки.

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. Тезаурусний спосіб фіксації понятійних структур відрізняється тим, що є недиз'юнктивним, володіє динамічною структурою і моделює смисловий континуум. Розроблена типологія тезаурусів дозволяє показати, що метою тезаурусної діяльності є об'єктивування суб'єктивних тезаурусів. Дана діяльність спрямовується виявленими науковцями принципами і установками і регулюється об'єктивними і суб'єктивними чинниками, що складаються в процесі цієї діяльності. Аналіз термінологічних словників і тезауруса соціального працівника відображає результативний рівень розвитку даної діяльності в її сучасному та історичному зрізі. Створення тезауруса соціального працівника є важливим науковим завданням, яка може бути вирішена тільки колективними зусиллями усіх фахівців соціальної сфери. Термінологічні словники є необхідним матеріалом для створення тезаурусів і, отже, обидві форми тезаурусної діяльності потребують розвитку в соціальній науці на сучасному етапі її поступу.

Список використаних джерел

1. Ключко В. Е. Тезаурус как форма понимания. Томск : Изд-во Томского ун-та, 2017. 54 с.
2. Неволин И.Ф., Позина М.Б. Тезаурус как показатель компетентности личности. *Вестник практической психологии и образования*. 2010. №2 (23). С. 69-735.